BOEKBESPREKING

J.F.A. Wassink, *Van stad en buitenie. Een institutionele studie van rechtspraak en bestuur in Weert 1568-1795. (Proefschrift Nijmegen, 2004.)*

De eerste die een proefschrift heeft geschreven over de geschiedenis van Weert is Jos Wassink. Dat is een felicitatie en een kritische beschouwing waard. De uit de Achterhoek afkomstige auteur is ruim vijfentwintig jaar als archiefambtenaar werkzaam, eerst in Den Bosch en vanaf 1988 in Weert. In 1994 werd hij daar gemeentearchivaris.

Hoe ziet de indeling van zijn dissertatie eruit? Het descriptief-historische deel of het corpus behandelt eerst de bestuursorganisatie van de lokale overheid, vervolgens de rechtspraak en ten slotte de niet-rechterlijke bestuurstaken. Ieder van de drie onderdelen begint met een aantal vraagstellingen en wordt afgesloten met conclusies. Het historische deel wordt voorafgegaan door een doel- en probleemstelling en een slotbeschouwing laat de studie eindigen. Vraagstellingen worden voorts geformuleerd hij het begin van meerdere subonderdelen.

Bij lezing is het eerste wat opvalt het brede terrein en de lange tijdsperiode die de schrijver blijkens de titel voor zijn onderwerp gekozen heeft, met alle valkuilen van dien. In de titel is wel een beperking van het studieobject aangegeven. Er wordt gesuggereerd, dat het hier alleen om een instellingengeschiedenis zou handelen. Dat blijkt volgens de inhoudsopgave niet zo te zijn. Wassink vat zijn studieobject veel ruimer op; tientallen thema's zoals bijvoorbeeld gezondheid, handel, veeteelt, wegen- en waterlopen komen evenzeer aan bod. In wezen wordt de systematische indeling van de inventarissen van het oud-administratieve en oud-rechterlijke archief van Weert als sjabloon gebruikt voor de opzet van het proefschrift. Niet alle onderwerpen uit de inventarissen worden beschouwd. Wassink maakt een uitzondering voor het thema 'kerkelijke zaken' en dat terwijl kerk en godsdienst pijlers zijn van de toenmalige samenleving. Het onderwerp 'militaire zaken' krijgt evenmin een beschrijving ondanks de vele oorlogen en de consequenties daarvan voor het lokale gezag.

Omdat het proefschrift de hoofdtitel draagt 'Van stad en buitenie' roept dit de gedachte op, dat het werk handelt over de verhouding, de langdurige conflicten en processen tussen de twee administraties, namelijk die van de stad en die van de buitenie of het platteland van Weert. Dat is geenszins het geval. Hoewel dit onderwerp op zich al een boek kan vullen, beperkt Wassink zich tot een vijftal pagina's. Voorts beperkt hij zijn studie naar de processgang van de rechtspraak in Weert tot een steekproef van drie jaar, verdeeld over drie eeuwen. Desondanks blijft er een dergelijk breed scala aan instellingen en thema's over, dat het niet mogelijk lijkt deze in 280 bladzijden over een periode van 225 jaar te beschrijven en te analyseren, tenminste als dat liet doel van de dissertatie zou zijn.

Wat wil Wassink bereiken met zijn studie; welke vragen gaat hij beantwoorden? De schrijver geeft meerdere doeleinden aan. Onder meer wil hij door het leveren van een bijdrage aan de institutionele lokale geschiedenis in de hedendaagse Nederlandse grensprovincies een verzuim van te weinig onderzoek als gevolg van 'hollandocentrisme' goedmaken. Dat laatste lijkt mij een onterecht verwijt, want Wassink behandelt de geschiedenis van een plaats, gelegen in de Spaanse, later Oostenrijkse Nederlanden. De niet hij dit part van Limburg betrokken historici kan men dan moeilijk verwijten, dat zij zich beperken tot (delen van) de Republiek. Bovendien lijkt het net alsof er geen Limburgse historici zijn, die over Limburgse onderwerpen hebben gepubliceerd. Het verwijt is evenzeer onterecht, zelfs als zouden we de grensprovincies beperken tot Weert, omdat het doet voorkomen alsof Wassink een lacune vult over de institutionele

geschiedenis van Weert. Dat doet onrecht aan de vele publicaties die over bestuurlijk Weert in de afgelopen decennia verschenen zijn en waarvan Wassink duchtig gebruik heeft gemaakt. Ik wijs hier alleen al op het gedegen proefschrift van Berkvens uit 1990 over Spaans-Gelderland.

Daarnaast wordt de dissertatie gepresenteerd als zijnde een nieuwe zeer uitgebreide inleiding op de inventarissen van het oud-administratief (De Win, 1956) en oud-rechterlijk archief (Wassink, 1994) voor de periode 1568-1795. Met deze omschrijving schetst de auteur een beter beeld van liet doel van zijn dissertatie. De beschrijving van archiefstukken en de daarbij betrokken literatuur vormen immers het corpus van het proefschrift. De vraag is dan: Geeft het gepresenteerde voldoende inzicht in de organisatie van de vele behandelde instellingen en in de thema's met hun ontwikkelingen over een tijdsbestek van 225 jaar. En aansluitend: Hoe is het in dat kader gesteld met de kwaliteit en de kwantiteit van het archief- en literatuuronderzoek?

Gezien de omvang van het Weerter archiefmateriaal heeft Wassink een verdere selectie toegepast, aangezien hij de series bijna geheel overslaat. Ik wijs daarbij onder meer op burgemeestersrekeningen, rentmeesterrekeningen, magistraatsresoluties . Over de steekproef van drie jaar in de vonnisboeken en de processtukken sprak ik reeds. Verder blijkt dat ruim negentig procent van de opgegeven archiefnoten betrekking heeft op de twee Weerter archieven. Dit percentage kan nog worden opgevoerd tot circa 95 procent als men de in het gemeentearchief reeds aanwezige gekopieerde archiefstukken uit andere archiefinstellingen erbij op telt. Overigens wordt in het proefschrift niet verwezen naar de vindplaats van deze kopieën, maar naar de vindplaats van het origineel. Zonder meer kan gesteld worden dat Wassink zich beperkt tot de onder zijn beheer staande archieven. Andere archieven zoals de Geheime Raad, de Grote Raad van Mechelen, de Rekenkamers, het Hof van Gelre, de Haagse generaliteitsorganen en het heerlijkheidsarchief komen niet of incidenteel aan bod. Zonder confrontatie en aanvulling uit deze en andere bekende archieffondsen is het niet mogelijk een gefundeerd wetenschappelijk werkstuk af te leveren. De eenzijdigheid van het gebruikte bronnen materiaal laat daarom geen verantwoorde conclusies toe. De veelheid van instellingen en onderwerpen, gecombineerd met de geringe omvang van het werk resulteert in een opeenstapeling van losstaande feiten, het poneren van stellingen en het trekken van conclusies, niet voldoende onderbouwd door analyse of diepgang.

De zeldzame keer dat Wassink nieuw archiefonderzoek buitenshuis verricht is in het archief van de Haagse Raad van State op zoek naar een besluit uit 1704 - Weert was toen Staatsbezet - over invoering van het Gelderse Land - en Stadsrecht (GLS) in Weert. Dat hij het daar niet gevonden heeft, brengt ons op Wassinks literatuuronderzoek. Het aantal wetenschappelijke publicaties over Spaans- en Oostenrijks-Gelderland met inbegrip van Weert is gering, zodat een grondige studie daarvan binnen niet al te lange tijd te realiseren valt. Wassinks literatuurlijst geeft dan ook een bijna compleet overzicht. Als we terugkeren naar 1704, dan geeft Berkvens in zijn eerder genoemde dissertatie aan, dat in 1699 de momboir van het Hof in Roermond pleitte voor invoering van het GLS en het Eeuwig Edict. Dat geschiedde in een proces tegen het gerecht van Weert, omdat men daar maar rechtsprak, zoals het gemoed hen ingaf. Met andere woorden in het archief van het Hof en/of van Weert moet men eerst zoeken. Niet moeilijk is het om dan in het archief van het Hof de vonnissen uit 1704 te bezien en dan de uitspraak in deze zaak aan te treffen.(1) Een ander punt betreft de definiëring van begrippen. Berkvens heeft in genoemd werk aangetoond, dat Weert na diverse Spaanse confiscaties niet geïncorporeerd is in het aloude Overkwartier van Gelre, maar slechts is aangehecht. Dit gehele territorium kan worden aangeduid als Spaans- later Oostenrijks-Gelderland. Omdat Weert geen deel uitmaakte van het Overkwartier, had de magistraat geen vertegenwoordiging in de Gelderse Staten. Wassink weerlegt Berkvens niet, maar door het gebruik van de. term Overkwartier, waartoe hij ook Weert rekent, schept hij wel de nodige verwarring en onduidelijkheid. Want hoe de rechtstreekse contacten tussen Weert en Brussel dan geduid moeten worden, blijft ongewis.

De auteur laat zonder probleem Weert twee keer contributie (in de achttiende eeuw f 18.000,—) betalen zowel aan de lokale heer, zijnde de prins van Chimay als aan de Gelderse landrentmeester in Roermond. Een betere reflectie op het gelezen materiaal of een simpel archiefonderzoekje had aangetoond dat alleen aan de laatste betaald wordt. De rentmeesterrekeningen van de prins van Chimay werden volgens Wassink opgestuurd naar de rekenkamer van de soeverein. Deze kon met die rekeningen uiteraard geen bemoeienis hebben; de landsvorst bezat in Weert geen eigendommen. De rekeningen werden aan de Grote Raad van Mechelen aangeboden, omdat door de schuldeisers van de prins van Chimay beslag was gelegd op de heerlijke inkomsten en wel gedurende een periode van bijna 100 jaar.

Wassink laat in 1703 vestingbouwer Menno van Coehoorn in Weert opdraven in verband met een mogelijke uitbreiding van de vestingwerken, terwijl duidelijk is dat het over zijn oudste zoon gaat, die in zijn functie als lid van de Haagse Raad van State deze Raad over dat onderwerp diende te adviseren. Eenmaal treft men een taartdiagram in de studie aan en wel over de verdeling van feodale rechten naar leen- en laatheer. Zowel getalsaanduiding als bron ontbreken. De auteur wil ons abusievelijk doen geloven, dat volgens het GLS de naburen, die nalatig bleven hij het tweejaarlijks vegen van straten en lossingen een aam of ongeveer negenhonderd liter hier, verschuldigd waren aan de werklustigen. Behalve dat het GLS het heeft over een halve aam, komt een aam niet ca. 150 liter overeen. De categorie naburen wordt verder niet nader uitgewerkt of verklaard bij dat hoofdstuk van de dissertatie, dat functionarissen en bestuurscolleges beschrijft.

Aan de hand van zijn paragraaf over begraafplaatsen kan geïllustreerd worden hoe Wassink de gebruikte literatuur kwalificeert. Zonder enig onderzoek of maar een enkel nieuw feit aan te dragen, weet hij een geheel andere en onjuiste voorstelling van zaken te geven bij de oprichting van een kerkhof in Weert. Hij mengt verouderd en nieuw onderzoek door elkaar en laat relevante feiten weg. Dat laatste leidt er weer toe, dat de auteur zonder blikken of blozen in 1779 meer dan duizend Weertenaren laat sterven aan de dysenterie. Dat is ongeveer twintig procent van de bevolking. Als bron verwijst Wassink naar een van zijn eigen artikelen. Aldaar geeft hij als bron een krantenartikel in een plaatselijk nieuws- en advertentieblad uit 1925 van de hand van Gerhard Krekelberg op. Doch Wassink had kunnen weten dat er in de hele periode 1773-1783 maar bijna duizend mensen in Weert begraven werden.

Anders gezegd, hij heeft zich de materie onvoldoende eigen gemaakt. Dat blijkt ook uit het gênante gebruik van het begrip 'keizer van Oostenrijk', terwijl deze functie pas in de negentiende eeuw ontstond. Ook kent Wassink de heren van Horn opnieuw het rijkserfopperjachtmeesterschap toe, terwijl Van den Boel dit in 1974 naar het rijk der fabelen verwezen heeft. Deze voorbeelden zijn met vele andere tekstuele onjuistheden en slordigheden, mede als gevolg van oppervlakkig lezen of gebrek aan inzicht, aan te vullen.

Wassinks eerder gememoreerde verwijt van hollandocentrisme kon nog wel eens op hem zelf slaan, als we bezien dat van de ca. 375 literatuurtitels ruim 25 procent over de (buitenlands gelegen) Republiek handelen en op de meer relevante Zuidnederlandse of Belgische maar dertien procent betrekking heeft. Dit zegt weliswaar weinig over het daadwerkelijke gebruik van de literatuur, maar als we als voorbeeld de gezondheidszorgparagraa f nemen, dan blijken van de 43 concrete literatuurverwijzingen er 34 betrekking te hebben op de Republiek, acht verwijzen naar Weerter publicaties, één naar Maastricht en geen enkele naar de Spaans/Oostenrijkse Nederlanden (excl. Weert). Wezenlijk is dat men de situatie in de Republiek nier één op één kan gelijkschakelen met die in de Spaans/Oostenrijkse Nederlanden. Ondanks het tweetalige karakter van het land, is het aantal relevante verwijzingen naar geraadpleegde Franstalige teksten op een hand te tellen en daarvan zijn er dan ook nog enkele foutief weergegeven of geïnterpreteerd.

Echter, de auteur wil niet alleen een zeer uitgebreide inleiding geven op de twee genoemde archieven, maar eveneens een bijdrage leveren aan de historische wetenschap.

Wassink formuleert als centrale vraag of een toenemende centralisatie naar hogere bestuursinstellingen tot een uitbreiding van overheidstaken en tot een toename van het aantal overheidsfunctionarissen op lokaal gebied leidde. Het proefschrift wordt verder geplaatst binnen de kaders van een drietal historische concepten, te weten centralisme, comm unalisme en feodalisme. Aangezien de laatste twee begrippen voor de Middeleeuwen toepasselijk zijn en voor de Nieuwe Tijd van ondergeschikt belang, blijft alleen het centralisme over. Dat concept is reeds verwerkt in de centrale vraagstelling.

Wassink concludeert, dat er een toename van het aantal taken heeft plaatsgevonden mede als gevolg van het aantal centraal uitgevaardigde ordonnanties. Dit leidde echter niet tot een toename van het aantal functionarissen op lokaal niveau. Als verklaring geeft de auteur dat afname van de welvaart en vermindering van het aantal bewoners een uitbreiding van de bureaucratie in de zeventiende eeuw belemmerden, terwijl die in Hollandse steden juist toenam. Bovendien nam als gevolg van een nieuw bestuursreglement in 1740 het aantal functionarissen in absolute zin af. In werkelijkheid betrof het hier enkele personen; onder meer verdween de burgemeestersknecht van het toneel. Burgemeester en schepenen moesten derhalve meer werk verzetten is Wassinks conclusie.

Een duidelijk inzicht hoe de machtsverhoudingen tussen heer, magistraat, corporaties, magistraat van Nederweert, Hof van Gelre en bestuursinstellingen in Brussel, Madrid en Wenen veranderden in de loop der tijd, wordt en kan dan ook niet gegeven worden op grond van het gepresenteerde materiaal.

EMILE HAANEN

Noten

1 RHCL, archief HvG, inv.nr. 546, folio 57r, vonnis 12 juni 1704. Scholtis en schepenen van Weert worden bevolen zich te richten naar de plakkaten van het Hof, het Eeuwig Edict van 1611 en het GLS. In het door Wassink geïnventariseerde oud-rechterlijk archief is het door Berkvens geciteerde stuk niet meer te vinden.